

DİL EĞİTİMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ SAFA ÇELEBİ

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

TÜRKÇE EĞİTİMİ A.B.D.

KAVRAMLAR

KELİME HAZİNESİ

KELİME SIKLIĞI

SÖZ VARLIĞI

METAFOR

KELİME GRUBU

KELİME TÜRÜ

DEYİM

İKİLEME

ARGO

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

KELİME HAZİNESİ

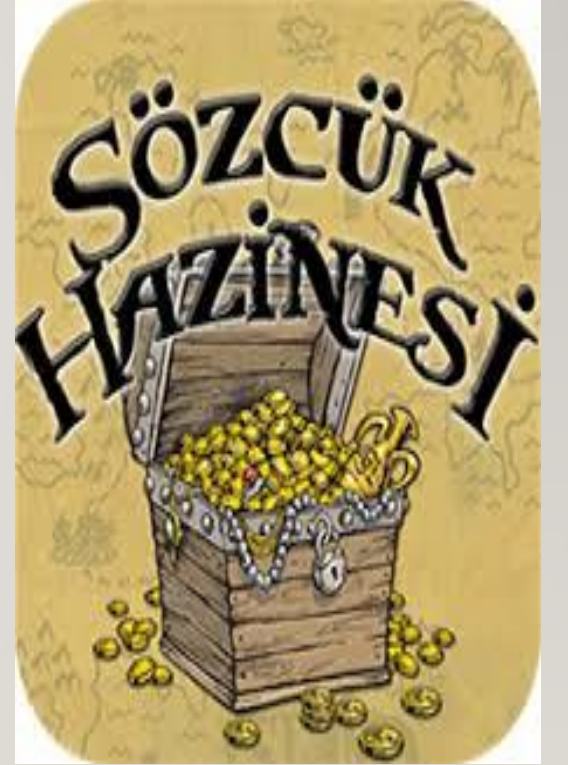

- “Kelimelerini yükselt, sesini değil. Yağmurdur çiçekleri büyüten, gök gürültüsü değil.”

Mevlana

KELİME HAZİNESİ

- Korkmaz (1992: 100) kelime hazinesini “**bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı**”; Vardar (2002) “**bir bireyin kullandığı sözcüklerin tümü**” olarak tanımlamıştır.
- Dil, kelime hazinesinin oluşmasıyla şekillenir ve kişilerin kelime hazinelerine kattıkları kelimeler, konuştukları dil için birikim anlamına gelmektedir (Tosunoğlu, 1998). Bu birikim **ne kadar fazla ise dili kullanabilme yeteneği de o derece fazla** olabilmektedir.

KELİME HAZİNESİ

- Türkçe dersi öğretim programının genel amaçlarından biri de *Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarını; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerini sağlamaktır.*
- Ana dili eğitimi çalışmalarında sözcük dağarcığının geliştirilmesi için sözcük çalışmalarına sıklıkla yer verilmektedir.

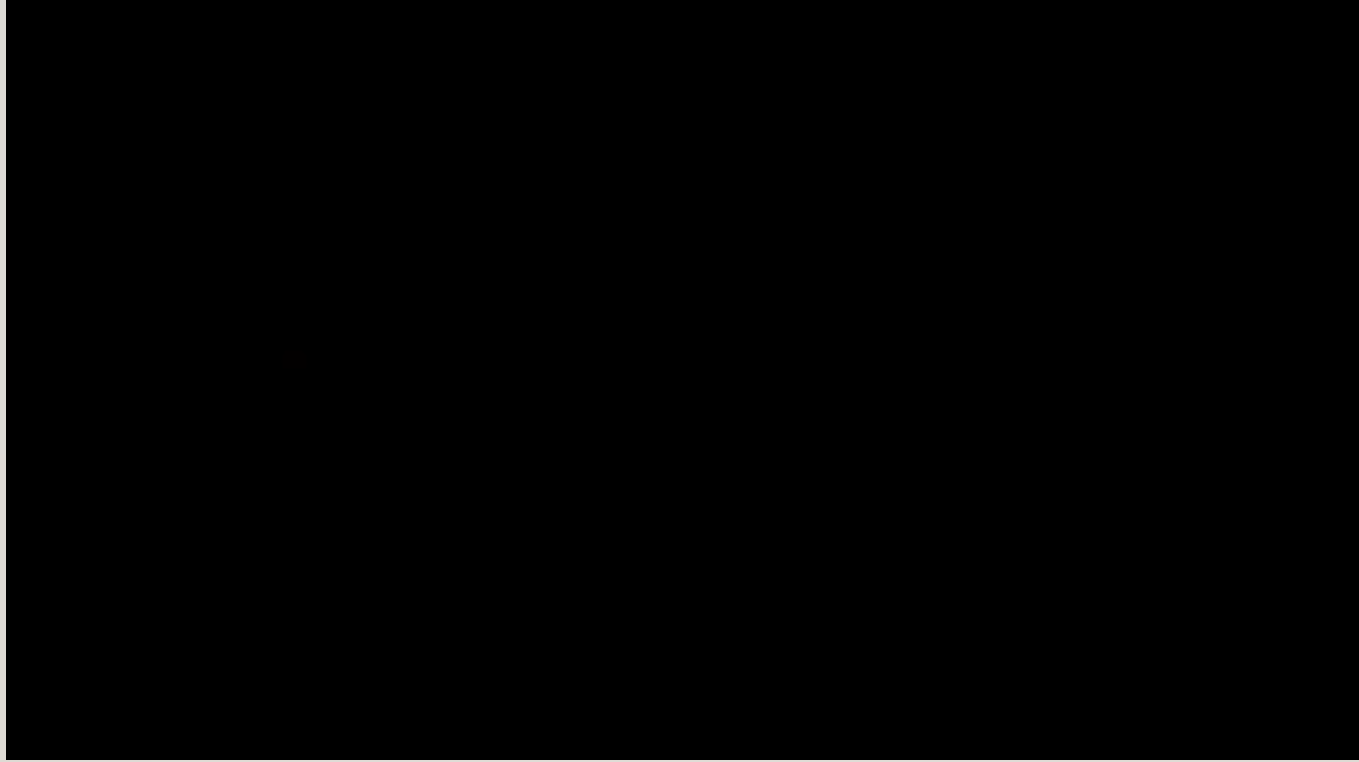

KELİME HAZİNESİ

- Kelime hazinesi az olan bireyler, genelde aynı kelimelerle konuşup yazarlar. Bu durumda bu kişiler duygu ve düşüncelerini sınırlı sayıdaki kelimelerle ifade etmek zorunda kalmaktadırlar. Fakat kelime hazinesi zengin olan bireyler duygu ve düşüncelerini aktarırken daha çok kelimeyle ve daha kolay bir şekilde yapabilmektedirler (Baldan, 2009: 20).

KELİMELEİN GÜCÜ

KELİME SIKLIĞI

- [illegible]

KELİME SIKLIĞI

- Bir dildeki kelime sayısı ne denli çok olursa olsun biz bu sözcüklerin ne kadarını bilirsek bilelim günlük konuşmalarda kullandığımız kelime sayısının sanıldığından çok az- en çok birkaç bin kelime olduğu görülmektedir.
- Kelime sıklığını etkileyen bir takım etkenler mevcuttur. **Günlük ihtiyaçlar** ve **çevreye** göre kelime kullanımları değişmektedir. **Anlama ve anlatmayı oluşturan dil becerileri, hedef kitleye** göre de kelime seçimini etkileyebilmektedir.

KELİME SIKLIĞI

- Kullanılan kelimelerin sayısında, kişinin **eğitim düzeyi, yaşı, kültür seviyesi, içinde bulunduğu ortam, okuma alışkanlığı** ve **kişisel yetenekleri** etkili olmaktadır.

SÖZ VARLIĞI

- Hengirmen'in (1999: 342), **“bir dilde bulunan yerli ve yabancı bütün sözcüklerin oluşturduğu bütünlük”** olarak tanımladığı söz varlığını Aksan (2015: 15) yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütün olarak ifade etmektedir.

SÖZ VARLIĞI

- Söz varlığı kelime hazinesinden daha geniş bir kavramdır. Kelime hazinesi, söz varlığının altında dilin içinde kelime özelliği taşıyan bütün birimleri kapsayan bir kavramdır (Pilav, 2008: 40). Başka bir deyişle söz varlığı kelime hazinesinin ya da sözcük dağarcığının ifade ettiklerinden daha fazlasını ifade etmektedir.

SÖZ VARLIĞI

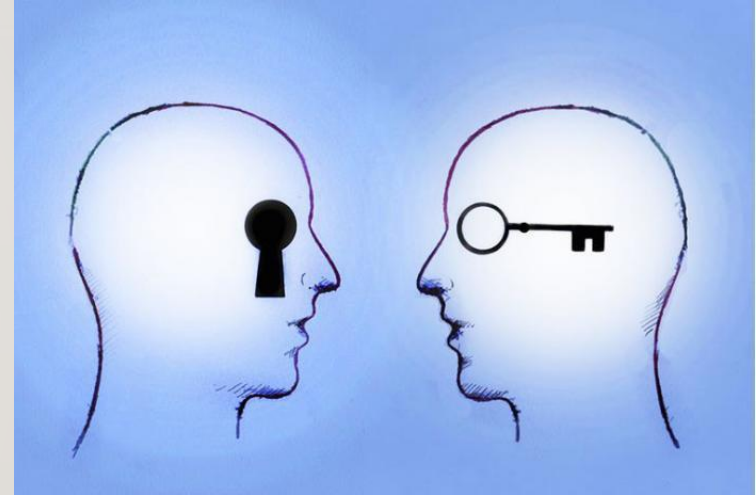
- **Sözcük dağarcığı** (kelime/sözcük hazinesi, dağarcığı, serveti...), bir dilde bulunan ve bireyin zihinsel sözlüğünde yer alan bildiği ve kullandığı sözcükler olarak tanımlanabilir.
- **Söz varlığı** ise dilde yer alan sözcükler ve bu sözcüklerin birleşiminden doğan ikileme, deyim, atasözü gibi kalıplaşmış ifadeleri de kapsayan bütün olarak tanımlanabilir.

TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞI NEDİR?

METAFOR

- *Bir anlamın bir şeyden diğerine aktarılması* anlamında kullanılan metafor, Grekçe “meta (arasında)” ve “pherein (taşımak, nakletmek)” sözcüklerinin kaynaşmasıyla meydana gelmektedir (Akkaya, 2011).
- Metaforlar ilk kez Lakoff ve Johnson 1980 yıllarında eğitim çalışmalarında kullanmışlardır. Ayrıca bu iki araştırmacı metaforların özlerinde bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi olduğunu vurgulamışlardır (Akkaya ve Özdemir, 2013; Yalçın ve Enginer, 2012).

METAFOR

- Metaforlar, bireylerin **ifadelerinin güçleştikleri durumlarda** devreye girerler ve onların kendilerini, duygu, düşünce ve isteklerini **daha anlaşılır ve kolay** kılarlar.
- Önemli olan bir kavramın başka kavramların **özü ve özellikleriyle** anlamlandırılması, yapılandırılması, anlaşılır ve **somut** halde sunulmasıdır (Gedikli, 2014).
- Metaforlar, dili süslemek için kullanılmaz. Onların en büyük görevi, var olan iki olay, olgu veya durum arasında **benzerliklerle anlam bağı kurarak** açıklanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olmaktır.

METAFOR

- **Örneğin** “tarih bir pencere gibidir, çünkü pencereyi açıp dışarıyı görebiliyorsak tarihi de açıp geçmişî görebiliriz” metaforunda metaforun konusu ‘tarih’ iken, metaforun kaynağı ise ‘penceredir’. ayrıca konu ile kaynak arasında kurulan bağ da açıkça görülmektedir (Kılıç, 2010).

MECAZ

Metafor, aksi halde var olmayan ikisi arasında benzerlik belirtmek için "benzer" veya "as" kullanılmayan iki farklı şey veya düşünce arasındaki bir karşılaştırmadır.

Storyboard That kendi yaratın

KELİME GRUBU

- *Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.*
- Kelime grubu için birden fazla kelime bir takım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime grubunun yapısında bir bütünlük bulunur (Ergin,1993:354)." **Kelime grubu**na belirtme grubu da denir.

KELİME GRUBU

- Tahsin Banguoğlu kelime grubunu “Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara kelime öbekleri (groupe de mot) denir.» şeklinde tanımlamaktadır.

BAŞLICA KELİME GRUPLARI:

-
- İsim Tamlaması
  - Sıfat Tamlaması
  - Sıfat-Fiil Grubu
  - Zarf-Fiil Grubu
  - Unvan Grubu
  - Bağlama Grubu
  - Ünlem Grubu
  - Tekrar Grubu
  - İyelik Grubu
  - Kısaltma Grupları
  - Yükleme (Akkuzatif) Grubu
  - Yaklaşma (Datif) Grubu
  - Vasıta Grubu
  - Bulunma (Lokatif) Grubu
  - Edat Grubu
  - Sayı Grubu
  - Birleşik İsim Grubu
  - Birleşik Fiil Grubu
  - Aitlik Grubu
  - İsnat Grubu
-

KELİME TÜRÜ

- Kelime ile ilgili önemli kavramlardan biri de kelime türüdür.
- Yapıları, görevleri ve nitelikleri bakımından kelimelerin cümle içindeki işleyişlerine göre ayrılan her bir bölüğe kelime türü denmektedir.
- Türkçede **isim** , **sıfat** , **zamir** ,**zarf** , **edat** , **bağlaç** , **ünlem** ve **fiil** olmak üzere 8 kelime türü vardır.
- Bu kelime türleri kendi aralarında isim ve fiil olmak üzere 2 temel gruba ayrılmaktadır.

DEYİM

- **Deyim**, belli bir kavramı belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür (Aksan, 2000, s.35)

DEYİM

- **Deyim anlamı** (idiomatic meaning)'nı oluşturmak üzere yan yana gelen **göstergelerin kendi anlamlarından sıyrılarak** anlambilim açısından tek bir gösterge niteliğine sahip olması, yani, **bütüne ait tek bir anlamı yansıtır duruma gelmesi**, deyimleşme olgusu olarak görebileceğimiz anlambilimsel etkileşim düzleminin sonucudur.

DEYİM

- Deyimlerin genel özellikleri, sözcüklerin düz anlamı dışında **yan anlam** oluşturmastır.
- Türkçe deyimler bakımından **zengin ve kendine özgü nitelikler** gösteren bir dildir.

DEYİM

- Aksan, (2000, 82)'a göre bir dilin söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturdıkları ve çeşitli özelliklerini yansıttıkları için deyimler öğrenilmedikçe, “dil öğrenimi çabası eksik kalır”, dolayısıyla, “dile iyice egemen olabilmek için deyimlerin öğrenilmesi ve bilinmesi gerekmektedir”.

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

- Aktarmalarda, benzetmelerde olduğu gibi, anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece bir gösterge yeni bir anlam kazanır.
- Güçlü, etkileyici anlatımı sağlayan söz sanatları arasında ele alınan aktarmalar, aynı zamanda anlam değişmelerine yol açmaları nedeniyle dilciler, düşünürler ve yazın uzmanları tarafından o çerçevede incelenmiştir.

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

- “Aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türü.” (İmer, Kocaman, Özsoy 2013, 114)
- “Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma.” (Dilçin 2005, 412)

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

- Guiraud’ya göre eğretileme, halk adlandırmasının “değişmez biçimlerinden birini” oluşturmakta; **bitkiler, hayvanlar ve araçlar** arasında ad alışverişi görülmektedir.
- Metaforlar, onu üreten toplumun **kültürel değerleriyle** tutarlıdır; toplumun önceliklerine ve değer yargılarına göre biçimlenir ve toplumdan topluma değişkenlik gösterebilir.

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

---

(1) Bizim patron çok kurnazdır; her istediğini yaptırır.

(2) Bizim patron **tilki**nin tekidir; her istediğini yaptırır.

- Örnek (1) hiç bir anlam aktarımı olayı içermezken,
- örnek (2)'de tilki gibi bir deyim aktarmalı (metaphor taşıyan) kullanım söz konusudur. Burada, bir kavramın adlandırılmasında bir başka kavramı adlandıran bir göstergeden yararlanılmıştır.

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

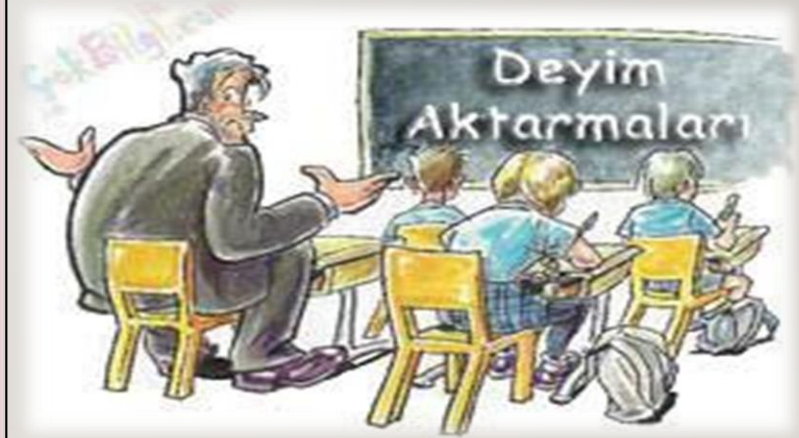

- Sizin evde oturan yaşlı kadın için "zavallı çok muhtaç durumda" diyorlar, duydun mu?
- - Sen bilmiyorsun, aslında o ne **kirli çıkı**dır.
- Yukarıdaki örnekte 'kirli çıkı' deyimini, deyim aktarmalı yapısı göz önünde tutularak, yorumlanmak zorundadır.

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

Deyim
aktarmaları
beşe
ayrılmaktadır:

- İnsandan Doğaya Aktarma
- Doğadan İnsana Aktarma
- Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma
- Somutlaştırma
- Duyular Arasında Aktarma

DEYİM AKTARMASI (İĞRETİLEME)

İnsandan Doğaya Aktarma

- çatalın dişi,
- makas dili,
- sandalye bacağı,
- namlu ağzı,
- vites kolu,
- yastık yüzü

Doğadaki Nesneler Arasında Aktarma

- Renk (çağla yeşili, pas rengi, yavruağzı)
- Bitki (avize çiçeği, boncuk otu, katırtırnağı...)
- Araç-gereç (kargaburnu, sıçankuyruğu)
- hayvan (deniziğnesi, danaburnu, dil balığı...)

Doğadan İnsana Aktarma

- Tilki (kurnaz)
- Domuz (İnatçı)
- Odun (kaba (kimse))

ARGO

- **Argo**, her ÷lkede, her dilde gör÷len, toplumun içinde bir kesimin ya da öbeklerin farklı bir biçimde anlaşmayı sağlamak amacıyla oluşturulduğu özel bir dildir.
- Toplumun genel olarak aşağı tabakasında kullanılan argo, hemen her ÷lkede okumuş, yetişmiş kişiler arasında da tutunabilmekte, ayrıca bunlar arasında değişik türlerde ortaya çıkabilmektedir.

ARGO

-
- Argonun söz varlığı,
  - **ortak dilin sözcüklerine özel anlamlar vermek,**
  - **kimi sözcüklerde bilinçli değişiklikler yapmak,**
  - **eskimiş ögelerden, aynı dilin lehçelerinden, yabancı kökenli ögelerden yararlanmak** yoluyla meydana getirilir.

ARGO

- Öğrenci argosunda “çakmak” (sınıfta kalmak)
- Şoför argosunda “gazlamak” (acele etmek, çekip gitmek)
- Hırsız argosunda “araklamak” (çalmak)
- kafa ütülemek : çok laf edip tedirgin etmek
- üç buçuk atmak : çok korkmak

İKİLEME

- “**İkileme**, anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” (HATİPOĞLU 1981).
- “**İkileme** bir sözcüğün ya da yansımalı bir birimin ya da bir kısmının yinelenmesi ya da sözcüğün anlam özellikleri açısından eş anlamlı, zıt anlamlı, anlam açısından ilişkili olabileceği başka bir sözcükle birlikte kullanılmasıyla oluşturulan anlambirimidir.” (AKSAN, 2001: 15)

İKİLEME

- 1 a) Birçok sokak gezip ev aradım.
- b) Sokak sokak gezip ev aradım.
- 2a) Olanları anlatırken sürekli ağlıyordu.
- b) Olanları ağlaya ağlaya anlatıyordu.
- Düğüne gidiyorum diye bir sürü takı takmış.
- Düğüne gidiyorum diye takıp takıştırmış.
- Odaya girdiğimde hıçkırarak ağlıyordu.
- Odaya girdiğimde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

İKİLEME

Aynı anlatım gücünü

- *sürüp sürüştürmek,*
- *verip veriştirmek,*
- *bulup buluşturmak*

gibi aynı kökten türemiş
ikilemelerle

sayıp dökmek,

yalvarıp yakarmak,

soyunup dökünmek

gibi değişik köklerden gelen ögelerle
oluşturulan ve yine yüklem görevini
görebilen ikilemelerde de buluyoruz.